

LAW

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.8.1.20>

POWOŁANIE PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Tetiana Hulatkan*aspirantka Katedry Teorii i Filozofii Prawa**Narodowego Uniwersytetu Prawniczego imienia Jarosława Mądrego (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-1580-7718

hulatkan98@gmail.com

Adnotacja. Prawa człowieka są uniwersalne: są prawem każdego człowieka i nikt nie powinien na nie zasługiwać; prawa człowieka są nie do przyjęcia: nikt nie może stracić tych praw tak samo, jak przestać być człowiekiem; prawa człowieka są niepodzielne: nikt nie może zdecydować, że którekolwiek z praw są mniej ważne. Tak więc prawa człowieka nie są przyznawane przez żadne władze, państwo powinno je tylko zagwarantować. Państwa mają obowiązek prawny do ochrony praw człowieka, zagwarantowania każdej osobie możliwości realizacji swoich praw. Wiele krajów przystąpiło do międzynarodowych traktatów o prawach człowieka, prawa zapisane są w krajowych konstytucjach i ustawodawstwie, a za naruszenie przewidziano odpowiedzialność. Pomimo nierównomiernego poziomu ochrony praw człowieka w każdym państwie, wiele rządów na świecie wdraża polityki i programy poprawiające dobrobyt swoich obywateli. Wsparcie międzynarodowe, wewnętrzna presja ze strony różnych organizacji może pozytywnie zmienić sytuację.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, państwo, obowiązki państwa, prawa negatywne, obowiązki, ochrona praw.

PURPOSE OF THE STATE IN THE FIELD OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Tetiana Hulatkan*Postgraduate Student at the Department of Theory and Philosophy of Law**Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-1580-7718

hulatkan98@gmail.com

Abstract. Human rights are universal: no one should deserve them; human rights are inalienable: no one can lose these rights as well as cease to be human; human rights are indivisible: no one can decide that any of the rights are less important. Thus, human rights are not granted by any government, the state should only guarantee them. States have a legal obligation to protect human rights, to guarantee everyone the opportunity to exercise their rights. Many countries have acceded to international human rights treaties, rights enshrined in national constitutions and national legislation, and liability for violations. Despite the different levels of human rights protection in each country, many governments around the world are implementing policies and programs that improve the well-being of their citizens. International support, domestic pressure from various organizations can positively change the situation.

Key words: human rights, state, responsibilities of the state, negative rights, responsibilities, protection of rights.

ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тетяна Гулаткан*аспірантка кафедри теорії і філософії права**Національного юридичного університету**імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-1580-7718

hulatkan98@gmail.com

Анотація. Права людини універсальні: вони є правом кожної людини і ніхто не повинен заслуговувати їх; права людини невідчужувані: ніхто не може втратити ці права так само, як і перестати бути людиною; права людини неподільні: ніхто не може вирішити, що якісь із прав менш важливі. Так, права людини не надаються жодними органами влади, держава повинна лише їх гарантувати. Держави мають юридичний обов'язок захищати права людини, гарантувати кожній людині можливість реалізовувати свої права. Багато країн приєдналися до міжнародних договорів про права людини, права закріплені у національних конституціях і національному законодавстві, а за порушення передбачена відповідальність. Незважаючи на нерівномірність рівня захисту прав людини у кожній державі, багато урядів світу реалізують політику та програми, що покращують добробут своїх громадян. Міжнародна підтримка, внутрішній тиск із боку різноманітних організацій можуть позитивно змінити ситуацію.

Ключові слова: права людини, держава, обов'язки держави, негативні права, обов'язки, захист прав.

Вступ. Очевидно, що стосовно дослідження питання зобов'язання держави у сфері прав людини не може навіть йтися у тоталітарній, антидемократичній державі. З цієї причини вітчизняна наука тільки після здобуття Україною незалежності у той чи інший спосіб почала розкривати ці поняття. Сьогодні ми можемо розглядати їх крізь призму порівняльного правознавства, вивчаючи та переймаючи досвід більш розвинених держав, або ж у міждисциплінарній площині.

Проблематику досліджували такі науковці: В.Д. Бабкін, М.О. Баймуратов, О.О. Бандура, Ю.О. Волошин, О.М. Гончаренко, О.Б. Горова, В.Н. Денисов, А.М. Колодій, О.Л. Копиленко, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюк, І.Д. Сліденко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал та ін.

Зараз права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Актуальність питання захисту прав людини зростає у зв'язку із перебудовою держав і процесом глобалізації.

Мета статті – розкриття питання ролі та призначення держави у процесі захисту основоположних прав людини.

Основна частина. Щоб дізнатися істинне призначення держави, варто зануритися в історію та дослідити причину виникнення перших держав. Науковці у питанні визнання першої держави вагаються, проте переважна більшість вказує на те, що такою державою була цивілізація шумерів. Не дивно, що її назвали цивілізацією, адже створена ще у IV тис. до нашої ери, вона мала неймовірний потенціал і можливості, передові тоді технології зрошення ґрунтів, системи водного забезпечення тощо. Цей активний поступ, незважаючи на дуже погані кліматичні умови, став реальністю для шумерів лише через їхню згуртованість і прагнення досягти певної мети.

Аналізуючи шумерську цивілізацію, можна дійти висновку, що її призначенням було згуртування суспільства заради задоволення його потреб. Як і держава шумерів, так і сучасні держави насамперед створені для кооперування груп індивідів, тобто соціальне призначення грає першочергову роль.

Соціальна роль держави у світі виражає її беззаперечну монополію на формальний процес об'єднання груп індивідів. Саме така форма процесу об'єднання (державотворення) зумовлює її ефективне функціонування, поряд із тим варто зауважити, що держава є лише оболонкою, певною мірою «скелетом» для тих груп. Основою у такому процесі «скелеті» є громадянське суспільство.

Еволюційні процеси значною мірою підвищили розвиток цивілізаційних процесів у світі. Поступово формування виду людини – людини розумної («*homo sapiens*») – зумовило налагодження комунікації та надалі суттєво прискорило формування ефективних механізмів взаємодії між ними. Така взаємодія формується на основі спільних бажань кожного. У сучасності віддзеркаленням спільних бажань кожного є громадянське суспільство. Саме така форма згуртованості суспільства є основою того «скелету», який становить держава.

Розглядаючи громадянське суспільство, варто згадати про теорію суспільного договору, котра вивчалася багатьма філософами. Основним предметом дослідження за цією теорією є питання легітимності державної влади щодо суспільства та співвідношення юридичних правил із природними правами людини. Якщо узагальнити, то все зводиться до укладення умовного договору між громадянським суспільством і державою, за якою остання відбирає частину прав і свобод у людей, проте взаємін надає безпеку, ідентифікацію, стабільність, гарантії основоположних прав, певну визначеність тощо.

Основним призначенням, як уже згадувалося, є кооперація груп індивідів, проте тепер постає питання, задля чого у сучасному уже розвиненому суспільстві потрібно об'єднувати людей? Сучасна держава наділена певним функціоналом, який вона беззаперечно повинна виконувати.

Першим і основним функціональним призначенням виступає захист і забезпечення основоположних прав і свобод людини, тобто насамперед держава повинна формувати вектор у напрямку здійснення всіх заходів, необхідних для їх дотримання.

Наступним призначенням виступає раціональне, пропорційне й ефективне правове регулювання, котре здійснюється через органи виконавчої влади за допомогою правових засобів. Правовими засобами у цьому разі виступає нормативно-правова база (нормативно-правові акти), що формується відповідно до бажань і потреб певного суспільства (національна законодавча база) та людства загалом (міжнародні нормативно-правові акти).

Важливим призначенням держави також є розподілення ресурсів, так само як і правове регулювання, воно має бути раціональним, пропорційним та ефективним. На прикладі України можна простежити, що усі найцінніші ресурси належать не окремо якомусь індивіду, а народові України – своєрідна виправдана монополія.

Управління соціальними, економічними процесами, управління сферами духовного життя та просування національних інтересів – все це також входить до функціональних призначень держави. Також обов'язково варто згадати такий пункт, як безпека. Громадянське суспільство формується на спільних засадах та інтересах, проте як таких окремо механізмів їх захисту немає, держава грає тут ключову роль, вона формує ці всі механізми, займається розподіленням силових ресурсів тощо.

Варто зазначити те, що нині держава та громадянське суспільство мають розвиватися поряд, переважання одного або іншого в розвитку зумовлює дисфункцію, тобто порушення умовного договору, у разі активного розвитку державної влади може відбутися узурпація усіх інститутів громадянського суспільства, що зумовить утворення авторитарних або, в гіршому випадку, тоталітарних держав. Якщо ж навпаки, громадянське суспільство наростить темпи у поступі, це нівелює значення держави як інституту чітких реалізацій механізмів забезпечення потреб груп індивідів, що згодом призведе до деградації громадянського суспільства або «підписання» нової угоди.

Безумовно, як уже було зазначено, держава повинна захищати права людини, адже без цієї категорії неможливо зараз уявити існування жодного суспільства. Як би це не звучало парадоксально, однак зобов'язання держави у галузі прав людини полягає чи не найбільшою мірою саме у невтручанні держави. Так, держава бере на себе зобов'язання не втручатися у сферу індивідуальної свободи, поважати права людини, забезпечувати їх, захищати та сприяти їх реалізації (Методичні рекомендації, 2000).

Проаналізувавши призначення держави, можна погодитися із думкою, що якщо головною складовою детермінантою авторитарного або тоталітарного режиму є страх, то засадою конституційно-демократичного (ліберального) режиму є основні права людини. Права людини не захищають індивіда від суспільства, – навпаки, вони забезпечують крихітні канали обміну ідеями, суспільні ніші від зруйнування владою, формулюючи водночас критерій та опозицію владі (Holmes, 1991: 90).

Визнання державою свого зобов'язання поважати, захищати та впроваджувати права людини – це важливий крок розвитку його суспільства, а не самої держави. Так, коли держава визнає свої зобов'язання щодо забезпечення прав людини (це відбувається внаслідок закріплення цих прав і свобод у Конституції), це автоматично надає їй громадянам право вимагати від неї реалізації всіх необхідних заходів для гарантування цих прав, у процесі якої держава повинна створювати всі необхідні механізми й інституції заради гуманізації своєї політики.

Цікаво, що особливості зобов'язань держав щодо прав людини ставали предметом уваги провідних вітчизняних фахівців у галузі міжнародного права, утім так і не були належним чином осмислені з позицій національної теорії права, конституційно-правових і порівняльних досліджень. Водночас проблема таких зобов'язань виходить за межі міжнародно-правової науки, адже стосується характеру, форм і засобів діяльності держави у сфері прав людини на національному рівні, відповідного національного законодавства та практики його ефективного застосування. Зазвичай спосіб, у який мають бути реалізовані зобов'язання держав, не визначається. Держави мають робити те, на що висловили власну згоду, і за ними визнається значна дискреція щодо засобів, котрі вони використовують для виконання своїх зобов'язань (Христова, 2014: 26, 27).

Однак, коли справа стосується прав людини, цей традиційний, «нічим не обмежений» підхід не застосовується. Міжнародне право у галузі прав людини виходить із комплексної концепції того, у який спосіб мають виконуватися відповідні зобов'язання (Moeskli et al., 2019: 130).

Дж.-Ф. Аканді-Комбе стверджує, що доцільним для оцінки ступеня виконання державами своїх зобов'язань і їх обсягу буде використання підходу, за яким кожне право тягне за собою три типи зобов'язань: «зобов'язання поважати права людини», яке вимагає від державних органів та інших представників держави не вчинювати самим порушень прав людини; «зобов'язання захищати права людини», що передбачає обов'язок держави захистити носіїв прав людини від протиправного втручання третіх осіб у їх реалізацію та покарати правопорушників; нарешті, «зобов'язання впроваджувати права людини», котре вимагає від держави вживати активних дій із метою сприяння повній реалізації та дієвості прав людини (Akandji-Kombe, 2007: 5, 6).

Як зазначає Г. Христова, ці підходи є методологічним підґрунтям сучасного аналізу такої проблематики та входять до усталеного категоріального апарату західної теоретичної та практичної юриспруденції (Христова, 2012: 31).

Гарантування прав людини з боку держави може здійснюватися як активними діями (зокрема шляхом судового захисту прав за Конвенцією, втручання у які не йде безпосередньо від держави), так і утриманням від вчинення будь-яких дій (утриманням від втручання безпосередньо держави, її органів і представників у права людини). У найбільш загальному вигляді обов'язок утримання від порушень прав людини, будь-яких форм неправомірного втручання у їх реалізацію становлять зміст негативних зобов'язань держави. Негативні обов'язки держави закладені у самому тексті Конвенції (Завальний, 2016: 36).

Класична теорія прав людини виходила з того, що негативні права людини визначають негативний аспект свободи й охороняють людину від небажаного втручання із боку держави у сферу її особистих прав і свобод. До них належать більшість громадянських і політичних прав (право на життя, свободу думки, слова, віросповідання, право на недискримінацію, право не піддаватися тортурам, право на мирні зібрання й об'єднання тощо). Негативні права людини передбачають негативні зобов'язання держави та її агентів (представників) утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на їх порушення або незаконне обмеження (Христова, 2012: 427).

Негативні права людини є автономними від рівня соціально-економічного розвитку країни. Виступаючи членом громадянського суспільства, особа є носієм цих прав і свобод. До них належать можливості, необхідні для фізичного існування людини, для задоволення її біологічних і матеріальних потреб, і можливості збереження, прояву, розвитку та захисту морально-психологічної індивідуальності людини. До громадянських прав і свобод належать: право на життя, право на повагу гідності, право на свободу й особисту недоторканність, право на недоторканність житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на невтручання в особисте та сімейне життя (Сердюк, 2018: 62).

Ще одним доказом еволюційного характеру сучасної концепції є практика термінологічного позначення відповідних правових можливостей людини. У процесі ознайомлення з текстами міжнародних актів і сучасних конституцій деяких держав із питань відображення прав людини виявлено часто вживане словосполучення «права та свободи» людини. Прикладом може бути використання зазначених термінів у нормах Міжнародного Білля про права людини, у назві Конвенції про захист прав та основних свобод людини,

у відповідних положеннях Конституції України, Польщі, Франції, Росії, ФРН (Права і свободи людини, як найважливіший інститут прав, 2010).

Негативні права передусім вказують на наявність політичних та особистих, тобто таких, що відображалися у домінуючій доктрині.

Негативні права містяться у праві особи на захист від будь-якого втручання, у т. ч. державного, у здійсненні громадянських прав і політичних прав. Ці права захищають особу від небажаних, таких, які порушують її свободу, втручань чи обмежень. Негативні права вважаються основоположними й абсолютними (Бисага та ін., 2003: 5).

Історія розвитку цих прав є найдавнішою, за своїм змістом вони утворюють концепцію незалежності (автономії) особи від влади, котра виражається у наборі невід'ємних свобод (свободи совісті, пересування, на недоторканість власності, думки, слова). Ці права ще мають назви: «права свободи»; «права громадянських свобод»; «громадянські права та свободи». Лише втілення у життя негативних прав могло дозволити поступу прав людини існувати. На цьому фоні, реалізуючи демократичні ідеї, було введено групу політичних прав, які неабияк лібералізували всю систему державно-примусового апарату та поступово перетворювали владу з тирана на сервіс із забезпечення гідного існування людини у суспільстві.

Повертаючись до негативних прав, варто зауважити, що їх втілення у життя не залежить і не може залежати від державних ресурсів. Дійсність така, що одним із найцінніших благ, які повинно захищати право та держава, є життя людини. Життя людини є невід'ємним від права на життя та є невідновлюваним правом, що надає йому особливого значення. Бути живим означає мати усі інші права, тому захист права на життя належить до найважливіших пріоритетів людства.

Цікаво, що автори найважливіших міжнародних актів у обов'язковому порядку зазначають право на життя, тим самим зобов'язуючи держави особливо поважати його. «Право на життя – це невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом, як зазначено у ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966).

І все ж, яким би абсолютним право на життя не визначалося, не можна визнавати його гарантією від усіх зазіхань. Йдеться виключно про свавільність таких рішень, коли держава незумовлено та необґрунтовано здійснює такий жакликий крок.

На жаль, реальність така, що не можна гарантувати безпеку від війни, злочинів, катаклізмів тощо, однак у цьому вимірі однозначним є обов'язок держави забезпечити мінімізацію таких обставин, в іншому разі держава вважається винуватцем. Єдиною легітимною підставою для позбавлення життя людини державою є вирок суду про страту за скоєння особливо тяжкого злочину (ст. 6 Міжнародному пакті про громадянські та політичні права).

Якщо держава зберігає смертну кару, то вона робить суспільство більш жорстким; скасування смертної кари, як свідчить досвід, не сприяє збільшенню кількості тяжких злочинів. Так, у Великій Британії у 1965 р. смертну кару за вбивство було для експерименту скасовано; у найближчі 5 років після цього експерименту динаміка вбивства не зросла. Тоді парламент країни скасував смертну кару остаточно (Бисага та ін., 2003: 9).

Право на життя тісно пов'язане із захистом людини від злочинів проти миру і людства, якими є агресивні війни, геноцид, військові злочини, катування та інші види жорстокого та нелюдського поводження та покарання, проте, незважаючи на велику кількість правових заборон щодо посягання на людське життя та людську гідність, людина залишається дуже незахищеною та вразливою. Демократизація державних режимів здатна підняти цінність людського життя (Бисага та ін., 2003: 10). Тож передусім держава бере на себе обов'язок захистити саме життя людини – найвищу цінність суспільства.

Отже, навіть у тих випадках, де від публічних властей вимагається забезпечити лише індивідуальні свободи, гарантіями відповідної «стриманості» (тобто «негативних зобов'язань») виступає забезпечення постійного контролю за таким «стримуванням», який потребує організації нових інституційних систем (наприклад, прокуратури, поліції) (Бадида, Лемак, 2017: 45).

Держава не дарує прав людині, а отже, не може їх і відібрати. Держава, що порушує або обмежує права людини, має нести за це відповідальність. В умовах глобалізації держави вимушені вдаватися до самообмеження у питанні щодо реалізації окремих суверенних прав і повноважень, делегуючи право їх здійснення міжнародним (наприклад, ООН, ОБСЄ або Раді Європи) або наднаціональним (наприклад, Європейському Союзу) організаціям, створеним для надання допомоги у здійсненні завдань і функцій держави, передусім функції охорони прав і свобод людини (Яковюк, 2010: 18).

Міжнародні стандарти у сфері прав людини – це міжнародно-правові зобов'язання держави, які розкривають і конкретизують зміст принципу поваги до прав людини. Після прийняття Загальної декларації прав людини для багатьох країн вони виконували роль дороговказу, яких за бажання можна було дотримуватися, але які нікого ні до чого реально не зобов'язували. Отже, проста арифметична кількість міжнародно-правових договорів, що містили такі стандарти, не була беззастережним індикатором ситуації із правами людини у світі чи окремому регіоні.

Сутність захисту післявоєнних прав людини діяла досить чітко (хоча з деякими недоліками), не викликаючи особливої критики, до 1990-х рр. Це було пов'язано із тим, що ця система була частиною іншої системи, яка виникла після Другої світової війни, спрямованої на запобігання новій світової війни. Проблема ефективного впливу світового суспільства на країни, котрі суттєво та систематично порушують права

людини, безумовно, відійшла на другий план. Після розпуску організації Варшавського договору та розпаду Радянського Союзу стан міжнародно-правової системи якісно змінився і, як наслідок, зіткнувся з новими викликами. Найважливішим з них було питання прав людини.

Аналіз способів деталізації механізмів втілення у життя стандартів забезпечення прав людини дозволяє дійти висновку, що їх закріплення регіональними об'єднаннями демократичних держав (наприклад, Радою Європи чи ЄС) може виявитися більш ефективним, аніж закріплення універсалізованих стандартів міжнародним співтовариством. Особливістю європейських стандартів прав людини є те, що вони не лише спонукають переглянути усталені підходи до конкретних правових інститутів, а і змінюють національну правову культуру.

Саме тому їх сприйняття потребує тривалого часу, оскільки вимагає «конституціоналізації» свідомості не лише пересічних громадян, а і юристів, державних службовців, зокрема суддів (Яковюк, 2010: 20).

Досвід таких країн, як Велика Британія та Ізраїль, де немає писаних конституцій, а отже, і гарантування на вищому законодавчому рівні прав людини, дає підстави стверджувати, що визначальну роль у дотриманні прав людини відіграють рівень правосвідомості суспільства, сталість правових традицій, система правових цінностей, якість правової освіти та виховання, які мають не менше, якщо не більше значення, аніж конституція та міжнародні документи у галузі прав людини (Зорькин, 2010: 66, 67).

Необхідно звернути увагу, як зазначає І.В. Яковюк, на те, що не всі акти у сфері прав людини, які приймаються міжнародними організаціями, є правовими документами – досить часто вони мають лише політичний характер, однак завдяки морально-політичному авторитету організацій, котрі їх розробляють, зокрема Рада Європи, ЄС, ОБСЄ, держави дослухаються до їх положень, хоча вони їх юридично і не зобов'язують. Протягом другої половини ХХ ст. кількість документів, що закріплюють права людини, невпинно зростала, однак їх прийняття часто не супроводжувалося створенням механізмів, які би контролювали процес їх дотримання державами, що ратифікували ці документи (Яковюк, 2010: 20). Тож слушним буде висновок, що сьогодні захист прав людини – це питання, яке часто врегульовується не кожною державою окремо, а міжнародними організаціями.

Висновки. З огляду на вищевказаний аналіз питання зобов'язання держави у сфері прав людини, можна зробити висновок, що актуальним новим напрямом дослідження виступає доктрина зобов'язань держави у галузі прав людини, яка дозволяє переосмислити модель взаємодії людини та держави у сучасних цивілізаційних умовах; віднайти системні зв'язки між правами особи й обсягом і характером обов'язків держави щодо їх реалізації; установити межу відповідальності держави у разі їх порушення.

Формування та реалізація державної політики не може відбуватися як самоціль, істинне призначення таких процесів полягає у вирішенні низки нагальних проблем суспільства, які виникають через очевидне недостатнє забезпечення прав і свобод людей. У цьому вимірі держава зобов'язана бути інституційним і функціональним провідником прав людини до кожної особи на її території.

Інтернаціональний характер духу прав людини зумовлює потребу якісного взаємозв'язку держав між собою, оскільки лише ефективна їх кооперація здатна вплинути на хід адаптації прав людини у слабзорозвинених державах і на хід розвитку й удосконалення у прогресивних державах.

Держава – це сервіс із забезпечення людини гідним життям, а отже, і необхідним «пакетом» прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe: Human rights handbooks, 2007. 68 p.
2. Holmes S. The Liberal Idea. *The American prospect*. № 7 1991. P. 81–96.
3. International Human Rights Law / ed. by D. Moeckli, S. Shah, S. Sivakumaran, D. Harris. Oxford : Oxford University Press, 2010. 720 p.
4. Бадида А.Ю., Лемак В.В. Позитивні зобов'язання держави в контексті практики Європейського Суду з прав людини. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 р.). Львів : ННШПНУ «Львівська політехніка», 2017. С. 42–46.
5. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Основні права людини. Ужгород, 2003. 66 с.
6. Завальний А.М. Негативні та позитивні зобов'язання як умови судових гарантій прав людини. *Науково-теоретичної конференції «Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку»*. Київ : НАВС, 2016. 198 с.
7. Зорькин В.Д. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы. *Сравнительное конституционное обозрение*, 2007. № 2. С. 64–70.
8. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини: Рекомендації від 21.11.2000, Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text> (дата звернення 30.12.2021).
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. № 995_043. *Офіційний вебсайт Верховної ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 30.12.2021).
10. Права і свободи людини, як найважливіший інститут права, 2010. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9253/> (дата звернення 30.12.2021).
11. Сердюк Л.М. Класифікація категорії права людини: аналіз існуючих та нові підходи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2018. № 3. С. 60–65. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-60-65.

12. Христова Г.О. Впровадження доктрини позитивних зобов'язань держави щодо прав людини в національний правопорядок. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.); НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 426–437.
13. Христова Г.О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 25–36.
14. Христова Г.О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 30–41.
15. Яковюк І.В. Державний суверенітет і права людини: питання співвідношення і пріоритету. *Вісник Академії правових наук України*, 2010. № 2 (61). 2010. С. 18–31.

References:

1. Akandji-Kombe, J.-F. (2007), *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*. Council of Europe: Human rights handbooks [in English].
2. Holmes S. (1991). The Liberal Idea. *The American prospect*, 7, 81–96 [in English].
3. Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S., Harris D (Eds.). (2010). *International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press [in English].
4. Badyda A.Iu., Lemak V.V. (2017) *Pozytyvni zoboviazannia derzhavy v konteksti praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny* [Positive commitments of the state in the context of the case law of the European Court of Human Rights.]. *Teoriia i praktyka konstytutsionalizmu : ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid : materialy uchasnykiv tretioi naukovykh praktychnoi konferentsii* (Lviv, 19 travnia 2017 roku). Lviv : NNShPP NU “Lvivska politekhnika”, 42–46 [in Ukrainian].
5. Bysaha Yu.M., Palinchak M.M., Bielov D.M., Dankanych M.M. (2003). *Osnovni prava liudyny* [Basic human rights]. Uzhhorod: UNU [in Ukrainian].
6. Zavalnyi, A.M. (2016). *Nehatyvni ta pozytyvni zoboviazannia yak umovy sudovykh harantii prav liudyny* [Negative and positive obligations as conditions for judicial guarantees of human rights], *Naukovo-teoretychnoi konferentsii «Kafedra teoriia derzhavy ta prava: etapy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku» 2016*. Kyiv, Ukraine: NAV [in Ukrainian].
7. Zor'kin, V.D. (2007) *Integraciya evropejskogo konstitucionnogo prostranstva: vyzovy i otvety* [Integration of the European constitutional space: challenges and answers]. *Sravnitel'noe konstitucionnoe obozrenie*, 2, 64–70. [in Russian].
8. *Metodychni rekomendatsii dlia tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zastosuvannia v zakonotvorchii diialnosti Konventsii pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny* (2000), [Guidelines for central executive bodies on the application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in legislative activities] *Ministerstvo yustyttsii Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text> [in Ukrainian].
9. United Nations (General Assembly). (1966). *International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*. Treaty Series, 999, 171 [in English].
10. *Prava i svobody liudyny, yak naivazhlyvishi instytut prava* [Human rights and freedoms as the most important institution of law], (2010). URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9253/> [in Ukrainian].
11. Serdiuk, L.M. (2018) *Klasyfikatsiia katehorii prava liudyny: analiz isnuichykh ta novi pidkhody* [Classification of human rights: analysis of existing and new approaches]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, 60–65. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-60-65 [in Ukrainian].
12. Khrystova, H.O. (2012) *Vprovadzhennia doktryny pozytyvnykh zoboviazan derzhavy shchodo prav liudyny v natsionalnyi pravoporiadok* [Introduction of the doctrine of positive obligations of the state on human rights into the national legal order]. *Pravove zabezpechennia efektyvnoho vykonannya rishen i zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny* : zb. nauk. ct. Mizhnar. nauk.praкт. conf 2012. Odessa, Ukraine: Feniks. [in Ukrainian].
13. Khrystova H.O. (2014) *Konstruktivna zoboviazan derzhavy u sferi prav liudyny: porivnialnyi analiz mizhnarodnykh ta yevropeyskykh pidkhodiv* [Building the State's Human Rights Commitments: A Comparative Analysis of International and European Approaches] *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, № 4 (79), 25–36 [in Ukrainian].
14. Khrystova H.O. (2012) *Pozytyvni zoboviazannia derzhavy u sferi prav liudyny yak novyi napriam doslidzhennia u vitchyzniani teoretychnii yurysprudentsii* [Positive obligations of the state in the field of human rights as a new direction of research in domestic theoretical jurisprudence]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2(69), 30–41 [in Ukrainian].
15. Iakoviuk I.V. (2010) *Derzhavnyi suverenitet i prava liudyny: pytannia spivvidnoshennia i priorytetu* [State sovereignty and human rights: a matter of correlation and priority]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, № 2 (61). 18–31 [in Ukrainian].